

7 Pomnik Marszu Śmierci

W ramach przebudowy Miejsca Pamięci w 1966 r. zaplanowano także dwa dzieła sztuki: wykonany w późniejszym czasie pomnik „Wyniszczenie przez pracę” oraz pomnik w kształcie sześcianu oznaczający początek Marszu Śmierci – marszu, który pochłonął wiele ofiar śmiertelnych.

Rzeźba z brązu wykonana została przez magdeburskiego rzeźbiarza Eberharda Roßdeutschera (1921–1980). Ma ona kształt sześcianu z płaskorzeźbami przedstawiającymi sytuację więźniów podczas Marszu Śmierci w kwietniu 1945 r. Zaznaczony na niej szlak odpowiada informacjom zawartym w pracach badawczych z roku 1969 r., roku powstania Miejsca Pamięci.

8 Barak nr 3

W okresie od 15 kwietnia 1944 r. do 19 lutego 1945 r. liczba więźniów wzrosła z 2000 do ponad 5000 osób. Liczba baraków zwiększyła się tym samym z sześciu do 16.

W każdym z baraków pozbawionym sanitariatów sfloczono na niewielkiej powierzchni ponad 300 ludzi. Na początku w niektórych barakach znajdowały się prycze, w innych brakowało jakiegokolwiek wyposażenia. Ta część jednego z baraków została znaleziona w 1992 r. na terenie pewnej firmy w Böhnshausen i zaznacza miejsce usytuowania baraku nr 3.

9 Barak nr 4

W ostatnich miesiącach istnienia obozu w baraku nr 4 żyli więźniowie pochodzenia żydowskiego, których na krótko przed wyzwoleniem obozów koncentracyjnych na wschodzie przez Armię Czerwoną, deportowano za pośrednictwem obozu w Buchenwald do podobozu w Langenstein. Baraki nazywane też były blokami. SS mianowało co niektórych więźniów na blokowych i ochroniarzy obozu. Ci wybrani więźniowie nie musieli pracować w sztolni. Zadaniem ich było pilnowanie przestrzegania przez współwięźniów porządku w obozie.

10 Barak nr 13

Baraki więźniów miały 50 m szerokości i 12 m długości. Po obu stronach przebiegającego środkiem korzytarza o szerokości 2

m znajdowało się pięć dużych pomieszczeń i jedna mała izba. Większe pomieszczenia miały 8 metrów długości. Wraz z przybyciem ostatniego transportu więźniów dnia 10 lutego 1945 r. liczba więzionych tylko w baraku nr 13 wzrosła do ponad 400 osób. Ta część jednego z baraków została znaleziona w 1992 r. na terenie pewnej firmy w Böhnshausen i zaznacza miejsce usytuowania baraku nr 3.

11 Miejsce Straceń „Sosna śmierci”

Na tej sośnie wieszani byli przez esesmanów więźniowie, którzy podjęli się próby ucieczki z obozu. W niektórych przypadkach esesmani próbowali zmuszać więźniów do wieszania skazanych uciekinierów. W grobie obok sosny prawdopodobnie pogrzebano więźnia, który odmówił wykonania rozkazu. W latach sześćdziesiątych drzewo obumarło, zachowano je jako symbol ruchu oporu w obozie koncentracyjnym Langenstein-Zwieberge.

12 Mały obóz lub „Obóz Junkersa”

Mały obóz składający się jedynie z trzech baraków znajdował się wewnątrz dużego obozu i był od niego oddzielony zwykłym plotem.

Osadzeni tutaj więźniowie musieli do stycznia, względnie lutego 1945 r. pracować w podobozach obozu koncentracyjnego Buchenwald mieszczących się w Aschersleben, Niederorschel, Langensalza i Halberstadt. Pracowali oni dla dostawców i różnych zakładów firmy Junkers-Flugzeug- und Motorenwerke (JFM). Wraz z przeniesieniem ich do Langenstein-Zwieberge mieli oni pracować tutaj dla nowo powstałej spółki akcyjnej Malachit (Malachit AG), należącej również do firmy JFM.

13 Pomnik / Mogiły zbiorowe

Do połowy marca 1945 r. na zlecenie administracji obozowej pewien chłop z Langenstein przewoził zwłoki do Krematorium Komunalnego w Quedlinburgu. Z początku prochy skremowanych wysyłano z powrotem do obozu głównego w Buchenwaldzie. W późniejszym czasie grzebano prochy w pobliżu krematorium. Ze względu na wysoką śmiertelność SS zarządziło w styczniu 1945 r. wykopanie na tym wzniesieniu czterech grobów masowych. Po 11 kwietnia 1945 r. powstały jeszcze dwie mogiły zbiorowe, gdyż zmarło jeszcze wielu już oswobodzonych więźniów.

14 Pomnik / Obelisk

Od 1949 r. znajdował się w tym miejscu gaid honorowy z sześcioma mogiłami, które otoczone były małym murem z obeliskiem.

W latach 1966–1968 cały areal został podwyższony za pomocą piaskowca pochodzącego ze sztolni. Obelisk został powiększony, a miejsce mogił otoczone krawężnikiem.

Od tego czasu na murze znajdują się nazwy państw, z których pochodzili więźniowie.

W latach 2010 / 2011 dokonano częściowej przebudowy i przykrycia poszczególnych mogił piaskowcem ze sztolni.

Godziny otwarcia

Ekspozycja stała w budynku administracyjnym czynna

od wtorku do piątku (przez cały rok) w godz. 09.00 –15.30

w ostatnią sobotę i niedzielę miesiąca

od kwietnia do października w godz. 14.00 –17.00

w listopadzie, w styczniu i w lutym po uprzednim zgłoszeniu

w grudniu i w dni świąteczne zamknięta

Teren byłego obozu

Teren byłego obozu udostępniony jest zwiedzającym bez ograniczeń i bez konieczności wcześniejszego zgłoszenia.

Sztolnia dostępna dla zwiedzających

w ostatnią sobotę i niedzielę miesiąca

od kwietnia do października w godz. 14.00 –17.00

od listopada do marca zamknięta

Kontakt

Gedenkstätte für die Opfer des KZ Langenstein-Zwieberge

Vor den Zwiebergen 1 · 38995 Halberstadt OT Langenstein

Tel.: 03941 56 73 24 · Fax: 03941 3 02 48

info-langenstein@stgs-sachsen-anhalt.de

www.stgs-sachsen-anhalt.de

Stopka redakcyjna

Wydawca, teksty i redakcja: Stiftung Gedenkstätten Sachsen-Anhalt

Zdjęcia: © K. Langer

Layout: www.signa-design.de

MIEJSCE PAMIĘCI

OFIAR OBOZU KONCENTRACYJNEGO
LANGENSTEIN-ZWIEBERGEE

PLAN ZWIEDZANIA

TERENU BYŁEGO OBOZU

FUNDACJA

MIEJSC PAMIĘCI

SAKSONII-ANHALT

Historia

W górach Thekenberge niedaleko Halberstadt na rozkaz władzy nazistowskiej od kwietnia 1944 roku do kwietnia 1945 roku ponad 7 000 więźniów z 22 krajów oraz bezpaństwowcy pracowali pod przymusem wykuwając w skale system sztolni o długości 13 km. Wszyscy pracujący w sztolni byli osadzeni w specjalnie do tego celu wybudowanym podobozie obozu koncentracyjnego Buchenwald, któremu nadano kryptonim „Malachit”. Wykute sztolnie miały służyć planowanej podziemnej produkcji zbrojeniowej. 75% więźniów zostało „wyniszczonych przez pracę” lub zabitych podczas ewakuacji obozu w kwietniu 1945 roku.

Miejsce Pamięci

Dzisiejsze Miejsce Pamięci obejmuje następujące obiekty i obszary:

- W Centrum Obsługi Odwiedzających znajduje się stała wystawa informująca o powstaniu, funkcji i likwidacji podobozu koncentracyjnego w czasach przeniesienia produkcji zbrojeniowej do podziemi.
- Na terenie byłego obozu znajdują się pozostałości baraków, miejsca straceń i kilka zbiorowych mogił
- Z całego systemu sztolni udostępniono odwiedzającym 120 m tzw. sztolni kolejowej i poprzecznej.

Zasady zwiedzania:

Teren zewnętrzny stanowi własność Fundacji Miejsc Pamięci Saksonii-Anhalt.

Obowiązują następujące zasady:

1. Zwiedzanie terenu byłego obozu odbywa się na własną odpowiedzialność z uwzględnieniem ograniczeń dotyczących służb porządkowych w okresie zimy.
2. Należy poruszać się wyłącznie wytyczonymi ścieżkami.
3. Na teren byłego obozu nie wolno wjeżdżać jakimikolwiek pojazdami, oprócz posiadających specjalne zezwolenie.
4. Psy należy prowadzić na smyczy.
5. Na terenie obozu zabrania się jazdy konnej i uprawiania wszelkich sportów.

Przebywając na terenie obozu należy zachowywać się z należytą powagą i szacunkiem.

Członkom partii i organizacji ekstremistycznych oraz im pokrewnych, które w swym światopoglądzie systematycznie negują fakt popełnienia zbrodni, można zabronić dostępu do budynku mieszczącego ekspozycję, wejścia do sztolni oraz zwiedzania terenu byłego obozu. Zabrania się również noszenia ubrania lub symbo-

li gloryfikujących dyktatury. Pracownicy Miejsca Pamięci reprezentują właściciela miejsca i są uprawnieni do wydania zakazu wstępu lub wezwania do opuszczenia terenu osobom, które głoszą poglądy antyhumanistyczne lub antydemokratyczne.

1 Brama wejściowa do obozu i plac apelowy

W tym miejscu znajdowała się brama wejściowa do obozu. Za nią był plac apelowy. Każdego dnia przed wyjściem do pracy i po powrocie z pracy odbywały się tutaj apele mające na celu stwierdzenie stanu liczebności więźniów. Kontroli obecności więźniów służyły numery więzienne. Apele po pracy trwały zwykle dłużej, bo więźniowie każdego dnia ulegali wypadkom przy pracy, byli zasypywani lub nawet mordowani. Ich zwłoki trzeba było najpierw znaleźć w obszernym systemie sztolni.

2 Pomnik „Wyniszczenie przez pracę”

Wolfgang Roßdeutscher (ur. 1945), rzeźbiarz z Magdeburga wykonał w 1984 roku pomnik ze skały wapiennej symbolizujący wyniszczenie człowieka przez pracę przymusową, którą wykonywali więźniowie w sztolni.

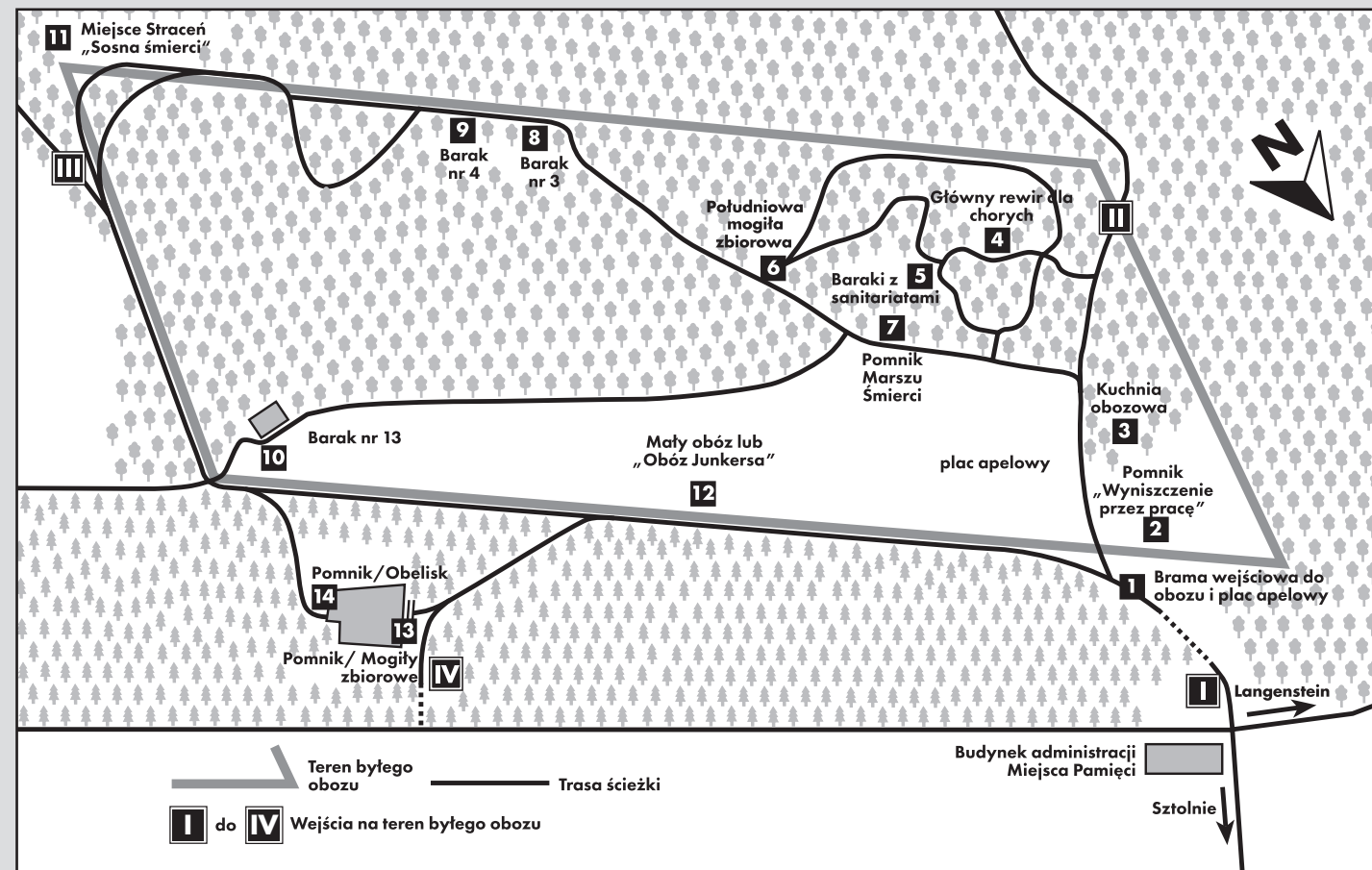
W ziemi umieszczono płaskorzeźby pochodzące z położonej niedaleko małej hali honorowej. Powstała w ramach rekonstrukcji miejsca pamięci w 1970 roku budowla była jedynie rozwiązaniem przejściowym do czasu ostatecznego wykonania obelisku, po czym została rozebrana.

3 Kuchnia obozowa

W kuchni regularnie gotowano w dwóch olbrzymich kotłach rzadką zupę z wody i warzyw (z początku nawet z odrobiną mięsa). Obok kawałka chleba był to jedyny posiłek więźniów. Bez trudności można rozpoznać resztki zlewów wykonanych z ocementowanej cegły, które służyły do mycia produktów żywnościowych. Pośrodku fundamentów znajdowały się otwory do odprowadzania wody. Lewa strona kuchni była podpiwniczona. Widoczne są resztki schodów prowadzących do piwnicy.

4 Główny rewir dla chorych

Rewir dla chorych był z cegły. Budynek obity był drewnem i miał podłogę z cementu. Zachowane części fundamentów i murów przy wejściu pozwalają zorientować się w rozkładzie budynku.

Z biegiem czasu na terenie obozu powstały w sumie cztery rewiry dla chorych. Warunki higieniczne były w każdym z nich katastrofalne. Więźniowie posiadający wykształcenie medyczne próbowali pomagać jako lekarze lub pielęgniarze więzienni, jednak prawie zupełnie nie dysponowali oni lekami i materiałami opatrunkowymi.

5 Baraki z sanitariatami

W lutym 1945 r. na terenie obozu przebywało ponad 5000 więźniów, którzy rozdzieleni byli na 20 baraków. Dla nich wszystkich na terenie całego obozu znajdowało się tylko 6 baraków z sanitariatami.

W pięciu z nich znajdowała się zwykła toaleta w formie drewnianego bala umieszczonego nad dołem (latryna), jak również

duże koryto z otynkowanej cegły z kilkoma kranami służące za umywalkę.

W szóstym baraku była tylko latryna, zlew znajdował się na zewnątrz.

6 Południowa mogiła zbiorowa

W dniu wyzwolenia obozu przez żołnierzy amerykańskich na całym terenie obozu oraz w barakach leżały trupy więźniów. Mężczyźni z Langenstein musieli pogrzebać zwłoki. Wrzucono je do istniejącego już dołu, który później otrzymał nazwę południowej mogiły zbiorowej. Krótko po wyzwoleniu zmarło też wielu śmiertelnie chorych więźniów przebywających nadal w obozie. Wielu z nich znalazło też tutaj ostatnie miejsce spoczynku. Obecny wygląd mogiły otrzymała w roku 1996.